

# Krzyżanowski, Leszek

---

## Marksowska koncepcja alienacji

---

Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filozofia 11 (197), 133-135

---

1990

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

## KOMUNIKATY

W polskim piśmiennictwie filozoficznym coraz więcej uwagi poświęca się problematyce pracy. Ukazują się publikacje, w których analizowane są różne aspekty pracy ludzkiej oraz jej społeczne determinanty. Wielu autorów wypowiada uzasadnione przekonanie, że praca stanowi klucz do zrozumienia najistotniejszych zagadnień czasów współczesnych. Zamieszczone niżej teksty są streszczeniami referatów wygłoszonych na konferencji naukowej zorganizowanej przez Instytut Nauk Społecznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu w maju 1986 r. Stanowią one wprowadzenie do rozległej problematyki filozofii pracy.

*Instytut Nauk Społecznych UMK  
Zakład Filozofii*

*Leszek Krzyżanowski*

### MARKSOWSKA KONCEPCJA ALIENACJI

1. Zagadnienie alienacji w zarodkowej formie zaczęło kształtować się na gruncie problematyki państwa i własności podejmowanej przez filozofów-materialistów XVII i XVIII w. oraz teoretyków „umowy społecznej” (Hobbes, Rousseau, Helwecjusz). Dalszy rozwój dociekań nad alienacją związany jest ściśle z filozofią niemiecką przełomu XVIII i XIX w. Fichte ideę alienacji wyraził za pomocą koncepcji istnienia „nie-Ja”, które przeciwstawia się „Ja”, jest mu obce (*fremd*), ale zarazem przez „Ja” ustanowione. W filozofii Hegla można wyróżnić trzy znaczenia terminu „alienacja”: 1) wyobcowanie się idei absolutnej w przyrodę, 2) opuszczenie się (*Entäusserung*) ducha ludzkiego w świat przedmiotowy (hi-

storyczny), 3) wyobcowanie się z ludzkiego ducha wytworów jego pracy, przy założeniu, że praca jest odmianą aktywności duchowej. Feuerbach odrzucił heglowskie utożsamienie alienacji z uprzedmiotowieniem. W jego antropologicznej filozofii człowiek jest twórcą wyobcowanych odeń wyobrażeń religijnych.

2. Od strony formalnej alienacja jest relacją dwuczłonową. Z podmiotu alienacji wyobcowuje się jej przedmiot. W dziejach filozofii treść obu tych członów była ujmowana różnie. U Feuerbacha podmiotem alienacji jest sam człowiek, natomiast przedmiotem — jego własne cechy gatunkowe (wersja antropologiczna). Marks w *Rękopisach ekonomiczno-filozoficznych z 1844 r.*, zachowując feuerbachowski schemat analizy, ujmuje człowieka (podmiot alienacji) jako twórcę instytucji społeczno-politycznych. W jego ujęciu kategoria alienacji zmienia swój teoretyczny kontekst i służy jako narzędzie krytyki podstaw społeczeństwa kapitalistycznego. Zdaniem Marksa znaczenie fundamentalne ma wyobcowanie procesu i produktu pracy w warunkach kapitalistycznej własności prywatnej.

Młodzięcza twórczość Marksa, do której zaliczamy również *Rękopisy ekonomiczno-filozoficzne z 1844 r.*, jest przedmiotem żywych polemik. Jedni autorzy są skłonni traktować *Rękopisy* jako dzieło reprezentatywne dla filozofii humanistycznej Marksa, inni natomiast sądzą, że zawarta w nich problematyka teoretyczna została przez Marksa w jego późniejszych pracach przewyciężona. Nie ulega wątpliwości, iż *Rękopisy* mają istotne znaczenie dla zrozumienia rozwoju intelektualnego Marksa. Jest to praca typowo marksistowska z punktu widzenia postawionego w niej problemu, jakim jest krytyka materialnych warunków bytu społeczeństwa kapitalistycznego, ale jednocześnie zawiera ona wiele niejasności terminologicznych oraz metafizycznych naleciałości w metodzie rozwiązywania postawionego problemu. *Rękopisy* nie są jedynym źródłem wiedzy o marksistowskim ujęciu alienacji. Tymczasem na podstawie analizy tego manuskryptu podjęto próbę zamiany marksistowskiego programu radykalnej przebudowy warunków bytu społecznego na program walki z alienacją i jej społecznymi konsekwencjami (np. A. Schaff, dla którego każde społeczeństwo jest „alienacjogenne”, na pierwszy plan wysuwa postulat walki z nieokreśloną i nie dającą się przewyciężyć alienacją człowieka).

3. Ekonomiczny fakt alienacji robotnika, ujęty myślowo w pojęciu „pracy wyalienowanej”, stanowi punkt wyjścia Marksowskiej krytyki ekonomii politycznej i dialektyki heglowskiej. W *Rękopisach* Marks pozostaje jeszcze na gruncie antropologii filozoficznej Feuerbacha. Ponieważ „praca wyobcowana” jest tylko pojęciowym odzwierciedleniem konkretnego faktu ekonomicznego, powstaje zatem uzasadnione pytanie

o przyczynę tego zjawiska. Odpowiedź na powyższe pytanie znajduje się w późniejszych pracach Marksa.

Markowska teoria alienacji, której w miarę usystematyzowany wykład odnajdujemy w *Zarysie krytyki ekonomii politycznej* oraz na stronach *Kapitału*, nie stanowi mechanicznego powtórzenia młodomarkowskiej koncepcji „pracy wyobcowanej” z 1844 r. W odróżnieniu od antropologicznych przesłanek koncepcji przedstawionej w *Rękopisach*, teoria ta oparta została na fundamentalnym założeniu, że praca (działalność produkcyjna) konstituuje człowieka jako istotę ludzką, że człowiek przetwarzając przyrodę zgodnie ze swymi historycznie zmiennymi potrzebami tworzy nową rzeczywistość, która nie mogłaby powstać bez jego udziału .

Poczynając od *Tez o Feuerbachu* i *Ideologii niemieckiej* punkt ciężkości Marksowskich rozważań o alienacji zostaje umiejscowiony na płaszczyźnie społeczno-ekonomicznej. W centrum uwagi Marksa znajduje się odtąd analiza pracy produkcyjnej przebiegającej w ściśle określonych warunkach historycznych, jej społeczne następstwa oraz przesłanki przewyciężenia alienacji. Marks odrzuca pogląd o możliwości poddania produkcji kapitalistycznej społecznej kontroli. Rozważania nad alienacją stosunków i instytucji społecznych, nad żywiołowością procesów społeczno-ekonomicznych i ich destrukcyjnym wpływem na wszystkie dziedziny bytu społecznego kontynuuje Marks w *Kapitale*. W dziele tym analiza fenomenu alienacji wzbogacona zostaje o wszechstronne studium fetyszyzmu towarowego. Autor *Kapitału* nie ogranicza się do krytyki zjawiska alienacji i reifikacji, lecz rozpoznaje warunki przewyciężenia tego stanu rzeczy. Stwierdza więc, że droga do tego celu wiedzie przez zniesienie własności prywatnej i klas społecznych, a więc ukształtowanie ekonomicznych i kulturowych przesłanek społeczeństwa komunistycznego.